

Din konusunun hassas bir konu olduğunu biliyorum ama neden hassas olduğunu tam olarak anlamış mıyım, pek emin olamıyorum. Aslında konunun kendisinin değil, bazı kişilerin bu konuda hassas olduğunu söylememiz daha doğru olur sanıyorum. Dini olur olmaz ve yanlış bir biçimde ele alırsanız “hassas” olmaya başlar; daha doğrusu bazı kimseler bundan rahatsız olur.

Aslında yalnız din değil, bütün inançlar için ve bütün inançlı gruplar için, yani herkes için bu böyledir. Kendine saygısı olan herkesin normal beklentisi kendisine ve dolayısıyla inancına da saygı duyulacaktır. Bazı insanların kendi inançları konusunda “biz, inancımız söz konusu olunca hassasız” yaklaşımı ve söylemi ise ötekilerce (yani farklı inançlı insanlarca) saygısızlık olarak algılanabilir. “Ben inancım konusunda duyarlıyım” söylemi, “inanç konusunda senin gibi vurdumduymaz değilim ” diye de okunabilir. Bu söylem alınmalara neden olur. İnançları daha fazla veya daha az saygıya layık inançlar olarak, inananları da hassas ve hassas olmayanlar olarak sınıflandırmaya başladık mı, ayrımcılık da başlamıştır demektir: benim inancım senin inancından daha fazla saygıya layıktır anlayışı eşitliği reddeden anlayıştır. Buna demokratik olmayan anlayış da denir, saygısızlık da; buna ben “ötekine karşı duyarsızlık” veya “sınırlı empati” demeği tercih ediyorum.

Ancak bu genel ve kabulü oldukça kolay ilkelerden uygulamaya (yani pratiğe) geçtiğimizde ciddi sorunlarla karşılaşırız. Çünkü inançların eşitliği konusu bir paradoks (çelişki) içerir. İnanç, insanların doğru bildikleriyle ilişkili bir kavram. Benin inandığım, benim doğru bildiğimdir. Senin veya ötekinin inandığı ise bana göre doğru olmayandır veya en azından tam doğru değildir. Bu durumda doğru bildiğimle doğru bilmediğim nasıl “eşit” ve hele “eşit değerde” olabilir? Bu eşitliği nasıl kabul edeceğim? İstemese bile kendi inancımızı üstün görürüz. Örneğin, bu yazdıklarım benim doğru bildiklerimdir; siz okuyucu olarak farklı düşünüyor olabilirsiniz. Herkesin neye inanacağı tabii ki kendi kararıdır ve bu karara saygılı olmaya “mecburuz”. Ama bu mecburiyetimiz, insanların inançları konusunda özgür olmalarını kabul etmemizle sınırlıdır. Bizden farklı düşünene fikren katılmaya, onun söylediklerine uyum göstermeye, onun gibi konuşmaya ve hele onun gibi düşünmeye tabii ki mecbur değiliz. Bu durumda – pratikte, yani uygulamada - farklı farklı inançların eşitliğinden geriye ne kalıyor?

Uygulamadaki sorunlar

Bu sorunun yanıtı (bana göre) oldukça karmaşıktır. En başta farklı düşünceye ve inanca sahip olma özgürlüğü bu farklılığı ifade etme hakkını da içerir. İnanç bir insanın sır olarak saklayacağı bir yanı değildir. Buna çağdaş toplumlarda düşünce ve ifade özgürlüğü denir. Maalesef demokrasinin tam yerleşmediği ülkelerde “ifade” hakkının hakkı tam verilmiyor. Oysa insanın düşündüğünü ve inandığını açıkça söyleme özgürlüğü temel özgürlüklerden olup belki de en başta korunması gerektir. Ancak birileri kendi görüşlerini dile getirirken birileri de alınıyor, gocunuyor, kızıyor, paniğe kapılıyor, korkuyor ve hakaret algılıyorsa ne olacak? Böyle durumlarda ifade özgürlüğü kısıtlanacak mı? Maalesef uygulamada kısıtlanmaktadır. Bu kısıtlamanın boyutu içselleştirilmiş demokratik anlayışla ters orantılıdır. Bolca karşılaştığımız “hakaret” algılaması ve ilgili tazminat davaları kısıtlanmış ifade özgürlüğünün bir işaretidir.

İfade özgürlüğünün sınırlanması yalnız mahkeme ve mahkûmiyet korkusu sonucu gerçekleşmez. Farklı görüşe, eleştiriye, hicve ve karikatüre tahammülsüz toplumlar insanlara otosansürü belletirler; insanlar kendileri bazı konuları ele almaz, çekingen, korkak ve giderek samimiyetsiz olurlar. Bu ikiyüzlü, içten pazarlıklı tutumlarına “saygılı olmak” diye göstermeye çalışırlar. Kimileri de tahammülsüzlüklerini “saygılı olmalısın” bahanesi altında saklarlar. İşte, demokrasinin ve ifade özgürlüğünün tam olmamasının, eleştiriye açık olmamanın bedeli de budur: kimin ne zaman samimi olduğunu bilemediğimiz bir çevrede yaşamaya mahkûm olmak.

Farklı inançlara eşit davranmak kapsamındaki “hoşgörü” kavramı da sorunludur. Sorunludur çünkü “hoşgörü” anlayışı, hoş görülmesi gereken bir (kusurlu) farklılığın varlığını kabul eder ve yeniden üretir. Eşitliğin gerçekten var olduğu çevrede hoşgörüyü de zaten gerek yoktur. Birlerinde hoşgörü gösterme alternatiflerinin bulunması toplumsal güçler ilişkilerinin eşitsizliğini gösterir (çünkü bu birileri hoşgörüyü göstermeme haklarını saklı tutarlar). İnançlar, “doğru olan” ve “doğru olmayan” veya “bizimki kadar tam doğru olmayan” diye algılanırsa (ki böyle algılanmasının “normal” olduğunu yukarıda söylemişim) sonuç da böyle olur: insanların kafalarında eşit olmayan inançlar hiyerarşisi yerleşir.

Bu arada çevremizi tarafsız bir biçimde izlediğimizde bazı toplumların daha az “hassas” bazılarının ise daha “hassas” oldukları duygusuna kapılırız. Bu izlenimimiz yanıltıcıdır. Aslında inanç konusundaki duyarlılıklar pek farklı değildir – çünkü herkes doğru bildiğine ciddi bir biçimde inanır. Hissettiğimiz farklılık inanç alanındaki duyarlılık farkından değil, karşı görüşlere ve eleştiriye karşı tutumdan kaynaklanıyor. Farklılığa açık toplumlarda “hassasiyet” olarak dile getirilen tahammülsüzlük daha azdır.

Sonunda inançlar, farklı görüşler, “hoşgörü”, eleştiri gibi konular oldukça karmaşıktır ve iyi niyet ile güzel sözlerin ötesinde aşılması gerçekten zor sorunlar içerirler. Bu yazıyı yazmamın nedeni son zamanlarda Türkiye ve Yunanistan’da okullarda okutulan din dersi kitaplarını okumamdır.

Genel izlenimim bu kitapların en büyük eksikliklerinin inançlara mesafeli olmamaları, kitapları yazanların kendi inançlarını tek doğru – veya en azından en doğru – diye kaleme almış olmalarıdır. Bu “eğitim” başka türlü olabilir mi sorusu yanıtı zor bir sorudur. Ama bu alandaki çözümler zordur diye konuyu ele almamak da çözüm değildir. Bu yazıyı bir giriş sayın, lütfen. İlk fırsatta okullardaki din dersi konusuna değinmek istiyorum.

*